

Hoofdstuk 4

Canon, Credo, Concilie en Kerkvaders

Het begin van het christendom. Sleutelmomenten en ankerpunten

- Apostolische tijd
- Christenvervolgingen
- Canon, credo, concilie, eredienst

- Volksverhuizingen
- Kerstening van Europa
- Islam
- Beeldenstrijd in Byzantium

**Ontstaan en
verspreiding
(0-60)**

**Groei, uitbouw
en vervolging
(60-311)**

**Keizerlijke kerk
(311-410)**

**Vroege
middeleeuwen
(410-1054)**

- Geboorte van Jezus
- Kruisiging en verrijzenis
- Missiereizen van Paulus

- Godsdienstvrijheid
- Christendom als bevoorrechte godsdienst
- Theologische disputen
- Kerkvaders

Hoofdstuk 4. Canon, Credo, Concilie en Kerkvaders

1. Bijbel en canon

2.
Geloofsbelijdenissen
of credo's

3. Uitbouw van de
hiërarchie
(organisatie)

4. Concilies en
synodes

5. Kerkvaders in
Oost en West

- Griekse Vaders
- Latijnse Vaders

1. Bijbel en canon

βιβλία [*biblia*]
βιβλιον [*biblion*]

- Verzamelde geschriften, collectie van boeken
- Latijn: *biblia* (mv > enk)

γραφαι [*graphai*]
(boeken)

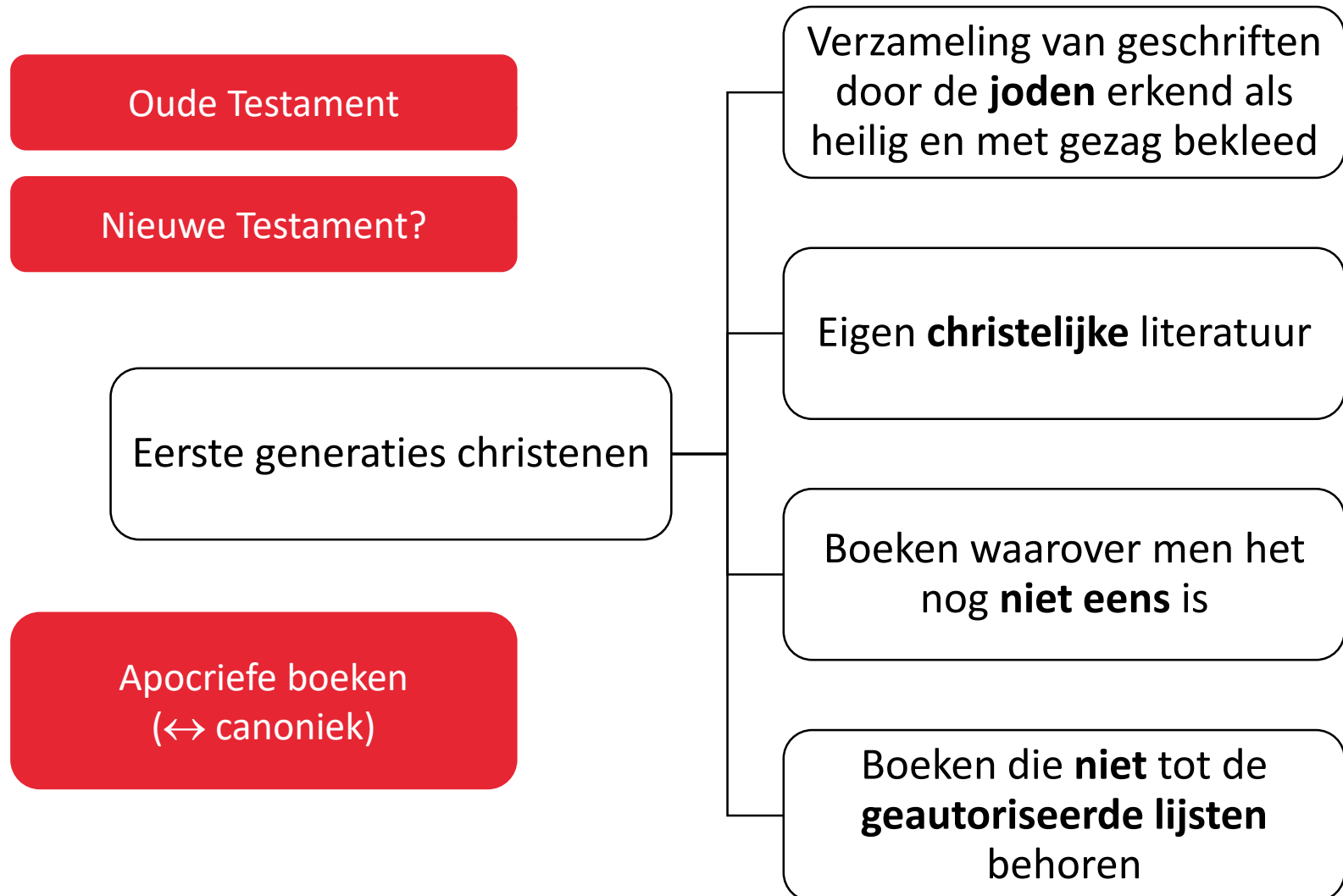
- Latijn: *scripturae* (mv)

1. Bijbel en canon

κανων [*canon*]

- Rietstok | Richtsnoer, criterium, norm
- **Canoniek**: een boek dat binnen een bepaalde (religieuze) gemeenschap als gezaghebbend – en veelal als ‘geïnspireerd’ of ‘heilig’ – wordt aanvaard en waarvan de autoriteit voor altijd bindend is
- **Canon** als de collectie van de boeken die in de kerk norm waren van geloof en ethisch leven
- Canonvorming als een ingewikkeld en eeuwenlang proces.

1. Bijbel en canon

1. Bijbel en canon

TeNaK

Tora (wet)

Neviim (profeten)

Ketuvim (geschriften)

LXX

Pentateuch

Historische boeken

Poëtische literatuur

Profetische literatuur

OT (Katholieke traditie)

Pentateuch

Historische boeken

Poëtische literatuur

Profetische literatuur
(grote en kleine profeten)

1. Bijbel en canon

Canonvorming NT

- Canon van Muratori (c. 180):
grotendeels de boeken van het NT
 - < apostelen en andere ooggetuigen
 - Moeilijkheden, cf. Marcion
- 4de eeuw: overeenstemming over een
lijst van 27 boeken (discussies tot 16^{de}
eeuw)

2. Geloofsbelijdenissen of credo's

Geloofsbelijdenissen,
symbola of credo's

Samenvatting van wat tot het christelijk geloof behoort

- *Credo* = 'ik geloof'

Onderscheid tussen orthodoxie en ketterij (heterodoxie), tussen gelovigen en andersgelovigen

Kernpunten van het geloof

- Geloof in de éne God
- Geloof in de persoon van Jezus

2. Geloofsbelijdenissen of credo's

Geloofsbelijdenissen,
symbola of credo's

Schrift als hoogste norm voor de orthodoxe kerk (cf. Schrift en traditie)

Belang van **predicatie** en **beleving**

- Schrift en traditie

Centrale aspecten (flexibel credo)

- Geloof in de éne God, de almachtige Vader en schepper
- Geloof in Christus, zijn eniggeboren Zoon, geboren uit de maagd, geleden, gestorven en verrezen

2. Geloofsbelijdenissen of credo's

Geloofsbelijdenissen,
symbola of credo's

Uitgangspunt: geloofsbelijdenis bij volwassenendoop

- Geloofsartikelen in de doopliturgie te Rome (150)
- **Twaalf artikelen van het geloof** of 'apostolische geloofsbelijdenis'

Sporen

- Marcellus van Ancyra (4de eeuw)
- Rufinus (5de eeuw)
- Caesarius van Arles (5de eeuw)
- St. Pirminius van Reichenau (8ste eeuw)

Tunc ipsi discipuli Domini reversi sunt Hierosolyma, et erant perseverantes unanimiter in oratione usque ad decimum diem, quod est Pentecoste, et dicitur quinquagesimus dies, dominicus; et in ipsa die, hora tertia, factum est repente de cælo sonus, tanquam advenientis spiritus vehementis, et implevit totam domum ubi erant sedentes apostoli. Et apparuerunt illis dispersitæ linguæ tanquam ignis, seditque supra singulos eorum, et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et cœperunt loqui aliis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis; et composuerunt **Symbolum**. **Petrus** 1 **Credo** in Deum Patrem omnipotentem creatorem cæli et terræ. **Joannes** 2 Et in Jesum Christum Filium ejus unicum Dominum nostrum. **Jacobus** dixit 3 Qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria virgine. **Andreas** ait 4 Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, et sepultus. **Philippus** dixit 5 Descendit ad inferna. **Thomas** ait 6 Tertia die surrexit a mortuis. **Bartholomæus** ait 7 Ascendit ad cælos, sedit ad dexteram Dei Patris omnipotentis. **Matthæus** ait 8 Inde venturus judicare vivos et mortuos. **Jacobus Alphæi** dixit 9 Credo in Spiritum sanctum. **Simon Zelotes** ait 10 Sanctam Ecclesiam catholicam. **Judas Jacobi** dixit 11 Sanctorum communionem, remissionem peccatorum. Item **Thomas** ait 12 Carnis resurrectionem, vitam æternam.

↔ demiurg (gnostiek)

1. Ik geloof in God, de almachtige **Vader, Schepper van hemel en aarde,**
2. en in Jezus Christus, Zijn enige **Zoon,** onze Heer,
3. die ontvangen is van de Heilige Geest, geboren uit de Maagd Maria,
4. die geleden heeft onder Pontius Pilatus, is **gekruisigd, gestorven en begraven,**
5. die nedergedaald is ter helle; de derde dag verreezen uit de doden,
6. die opgestegen is ten hemel, zit aan de rechterhand van God, de almachtige Vader,
7. vandaar zal Hij komen oordelen de levenden en de doden.
8. Ik geloof in de **Heilige Geest;**
9. de heilige katholieke Kerk, de gemeenschap van de heiligen;
10. de vergiffenis van de zonden;
11. de verrijzenis van het lichaam;
12. het eeuwig leven.

↔ schijnlichaam (gnostiek)

Doopformule: 'ik doop u in de naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest'

2. Geloofsbelijdenissen of credo's

Geloofsbelijdenissen,
symbola of credo's

Einde tweede eeuw: systematisch en wetenschappelijk nadenken over de inhoud van het geloof

= **theologie** (Θεος en λογος)

- Het spreken *van* God
- Het spreken *over* God
 - (1) Object = God, goddelijke, godsdienst, verhalen, leerstellingen, gedragingen...
 - (2) Reflectie, inzicht, profetisch oordeel, diepzinnige meditatie, belijdenis

3. Uitbouw van de hiërarchie

“Nu heeft God in de gemeente allerlei mensen aangesteld, allereerst **apostelen**, vervolgens **profeten**, en verder **leraren**; voorts is er de gave om wonderen te doen, te genezen, te helpen, te besturen en in talen te spreken.” (1 Kor 12,28)

3. Uitbouw van de hiërarchie

Eerste gemeenten:
verscheidenheid aan in
 vormen van leiding (Paulus)

Apostelen (12; Judas en
 Matthias; Paulus en
 Barnabas)

Profeten: gebed en
 predicatie

Leraars: moreel en
 liturgisch onderricht

Andere ambten

Episkopos: 'opziener'

Presbyteros: 'oudste' (cf.
 priester en ouderling)

Diakonos: 'diaken',
 'armenverzorger'

3. Uitbouw van de hiërarchie

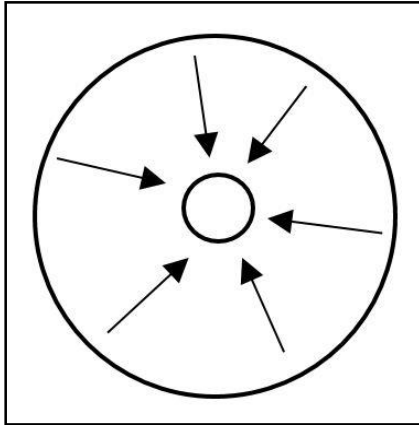
Drie belangrijke ambten doorheen de
geschiedenis

Bisschop

Priester

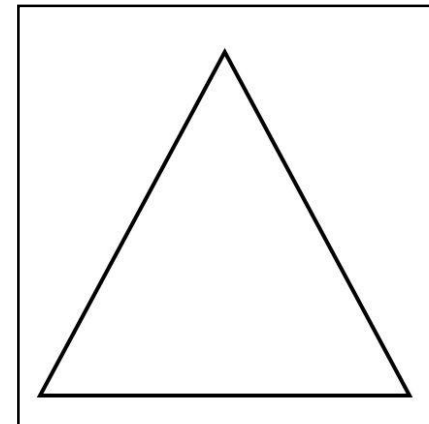
Diaken

3. Uitbouw van de hiërarchie

Paulus als ‘bisschop’: lokale hiërarchie en afgezanten met volmachten (college van bisschoppen)

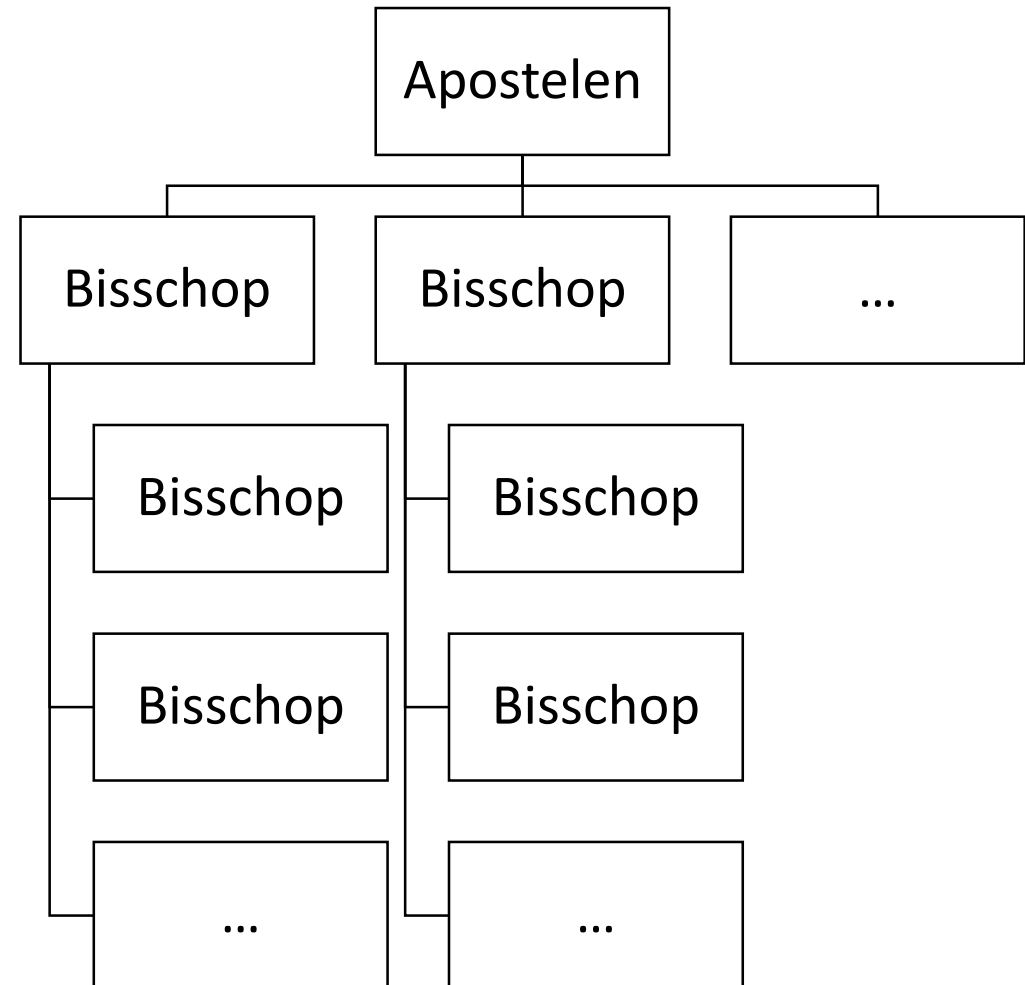
Jacobus en Johannes:
monarchisch episcopaat
(eenhoofdige leiding) met
priestercollege en diakens

3. Uitbouw van de hiërarchie

Apostolische successie

- Handoplegging
- Oudste bewaarde bisschopslijst (Rome, c. 150)
- 'Waar de bisschop is, daar is ook de Kerk'

3. Uitbouw van de hiërarchie

Bisschop

Voornaamste voorganger in de eredienst

Bestuur gemeente

Geloofsonderricht

Zorg voor armen en noodlijdenden

Rechter inzake geloof en dwalingen

3. Uitbouw van de hiërarchie

Diakens

Eerste taken: assistentie bij maaltijden, ziekenzorg, begeleiding doopselkandidaten

Mannelijke diakens: secretaris, schatbewaarder, vaak opvolgers van bisschop, later ook zingen van het evangelie

Vrouwelijke diakens: kleinere verantwoordelijkheden, zoals onderricht van kinderen of begeleiding doopsel

3. Uitbouw van de hiërarchie

Priesters

Verlengde van de bisschop

Advies op vlak van discipline en regelgeving

Onderzoek en ondervraging doopkandidaten en
afvalligen

Voorgaan in liturgisch gebed

Sacramenten bij afwezigheid van de bisschop

3. Uitbouw van de hiërarchie

Drie belangrijke ambten doorheen de
geschiedenis

Benaming '**clerus**' (ca. 200)

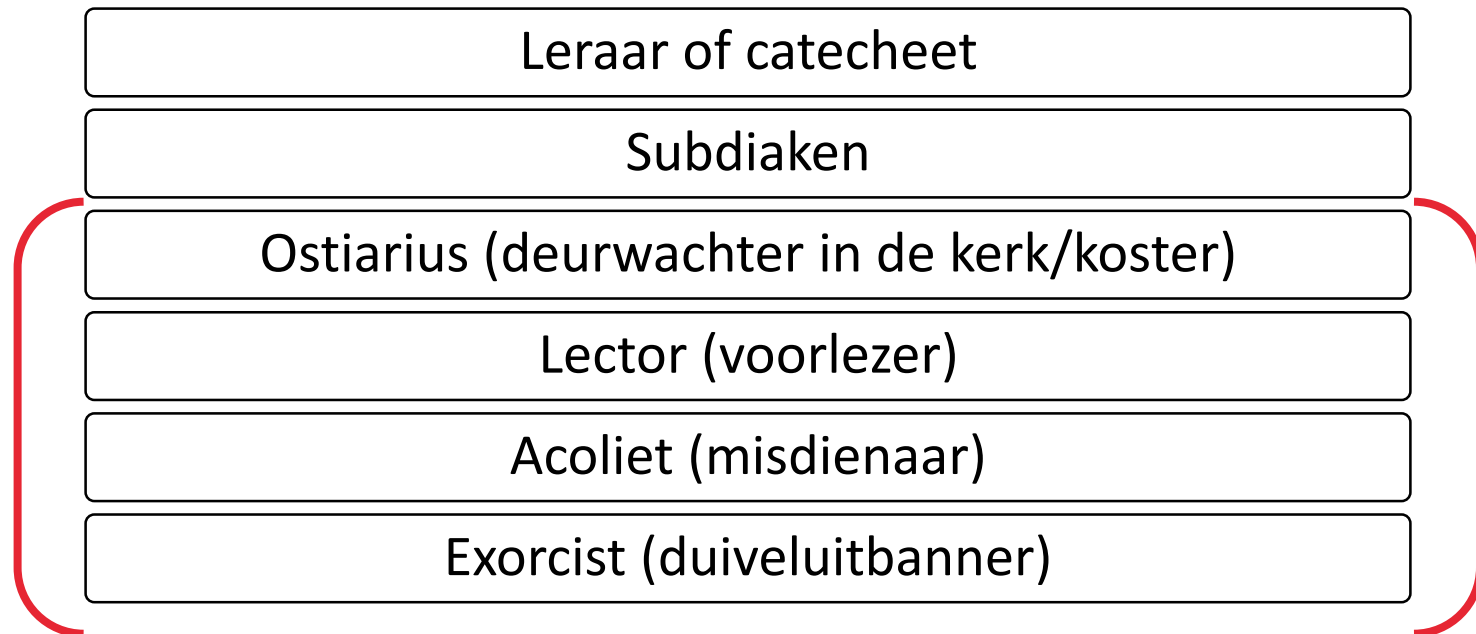
Bisschop

Priester

Diaken

3. Uitbouw van de hiërarchie

Andere ambten vanaf de 3de eeuw

Vier lagere of kleine wijdingen

3. Uitbouw van de hiërarchie

Metropolieten en aartsbisschoppen

(hoofd van een kerkprovincie)

Voorbeeld: metropoliet-aartsbisschop Jozef De Kesel

Alle metropolieten zijn aartsbisschoppen, maar niet alle aartsbisschoppen zijn metropolieten.

Patriarchen en patriarchaten

(gesticht door een van de apostelen)

Rome: 'de moeder en wortel van de katholieke kerk'

Alexandrië

Antiochië

Jeruzalem

Constantinopel

4. Concilies en synodes

Synodes: beraad en raadgeving

Diocesane en regionale synodes

Lokaal beraad over
organisatorische en leerstellige
problemen

Bisschoppensynodes

Raadgevend overleg over een
specifiek onderwerp
(algemeen of regionaal)

Concilies: beraad en besluit

Particuliere concilies

Een concilie van lokale Kerken
(bisdommen, kerkprovincies,..)
in één of meer regio's

Oecumenische concilies

Enkel de paus kan een algemene
kerkvergadering samenroepen
met alle bisschoppen

4. Concilies en synodes

Vergaderingen van bisschoppen waarin zaken van gemeenschappelijk belang worden besproken en besloten

- Niet enkel in **crisissituaties**, maar ook **consultatie** en **overeenkomst** (lokale vergaderingen)
- **Bisschoppen** als onbetwiste leiders van de lokale kerk en tekens van eenheid en gezag
- **Thema's**: heidense rites, bepaalde profetieën, regeling gehuwde priesters, omgang met 'lapsi',...
- Bevestiging van **Rome** (cf. universalisme en positie van Rome)

4. Concilies en synodes

Universele vergaderingen van bisschoppen (toenmalige wereldwijde kerk)

- **Oecumenische concilies** (οἰκουμένη, 'bewoond', 'wereldwijd', 'algemeen')
 - *Letterlijk*: een wereldwijd concilie
 - *Praktijk*: een concilie waarvan de beslissingen later gezaghebbend zijn geworden voor de 'hele kerk' (cf. 'kettors')
- Dogma, discipline en/of conflicten
- **Zeven oecumenische concilies**: erkend door RKK en OOK

4. Concilies en synodes

Nicea I (325)

Constantinopel I
(381)

Efese (431)

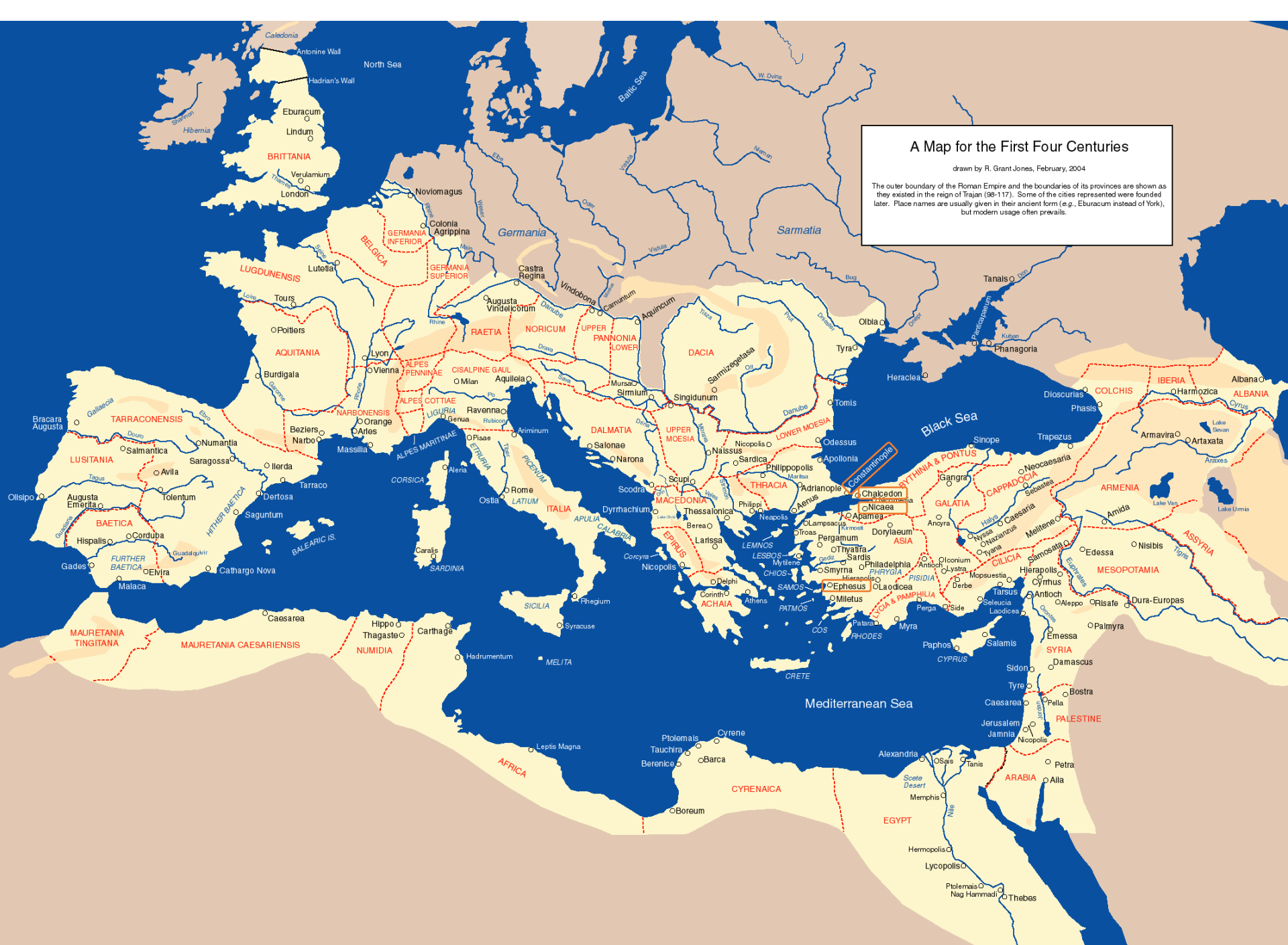
Chalcedon (451)

Constantinopel II
(553)

Constantinopel III
(680-681)

Nicea II (787)

RKK: 7 + 14 OC
OOK: 7 OC
PK: 4 OC

A Map for the First Four Centuries

drawn by R. Grant Jones, February, 2004

The outer boundary of the Roman Empire and the boundaries of its provinces are shown as they existed in the reign of Trajan (98-117). Some of the cities represented were founded later. Place names are usually given in their ancient form (e.g., Eburacum instead of York), but modern usage often prevails.

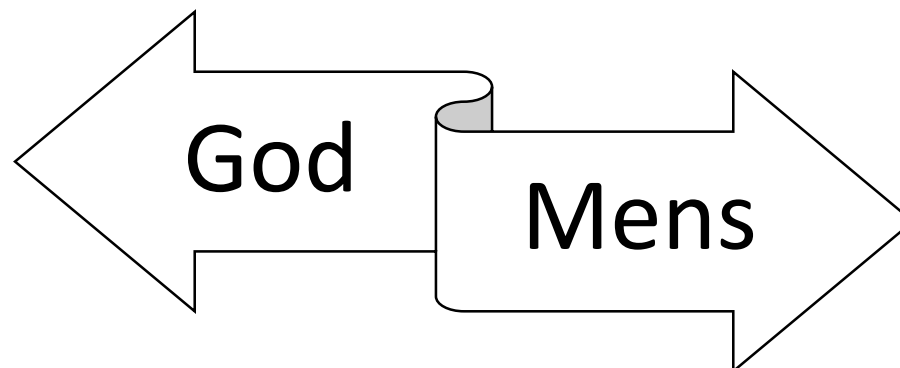

<https://www.ucatholic.com/news/submerged-church-ruins-where-council-of-nicaea-was-held-discovered/>

Vertrekpunt

Wat was de verhouding
of relatie tussen Vader
en Zoon (en later ook
de Geest)?

Hoe moest de
christelijke claim
worden uitgelegd dat
Jezus Gods zoon is?

4 concilies over christologie

Nicea (325)
Veroordeling
Arianisme

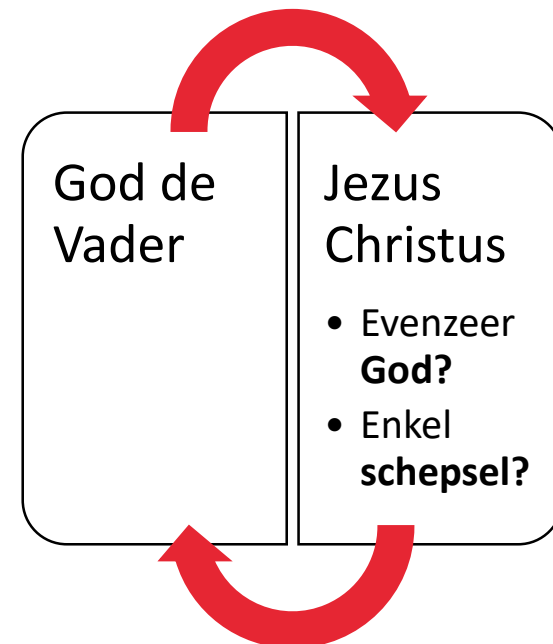
Constantinopel (381)
Bevestiging Nicea en
veroordeling
Apollinarisme

Efese (431)
Veroordeling
Nestorianisme

Chalcedon (451)
Christus is 1 persoon
met 2 naturen

Nicea I (325)

- Samengeroepen door keizer Constantijn n.a.v. de verdeeldheid in de kerk over **de juiste verhouding tussen Jezus Christus en God de Vader.**
- Orthodoxe leer in de **geloofsbelijdenis van Nicea**

Wij geloven in **één God**, de almachtige Vader, schepper van alle zichtbare en onzichtbare dingen,

en in één Heer Jezus Christus, de Zoon van God, als eniggeborene uit de Vader geboren,

dat wil zeggen **uit het wezen van de Vader, God uit God, Licht uit Licht, waarachtig God uit waarachtig God,**

geboren niet gemaakt,

van hetzelfde wezen als de Vader,

door wie alles is ontstaan, zowel in de hemel als op aarde,

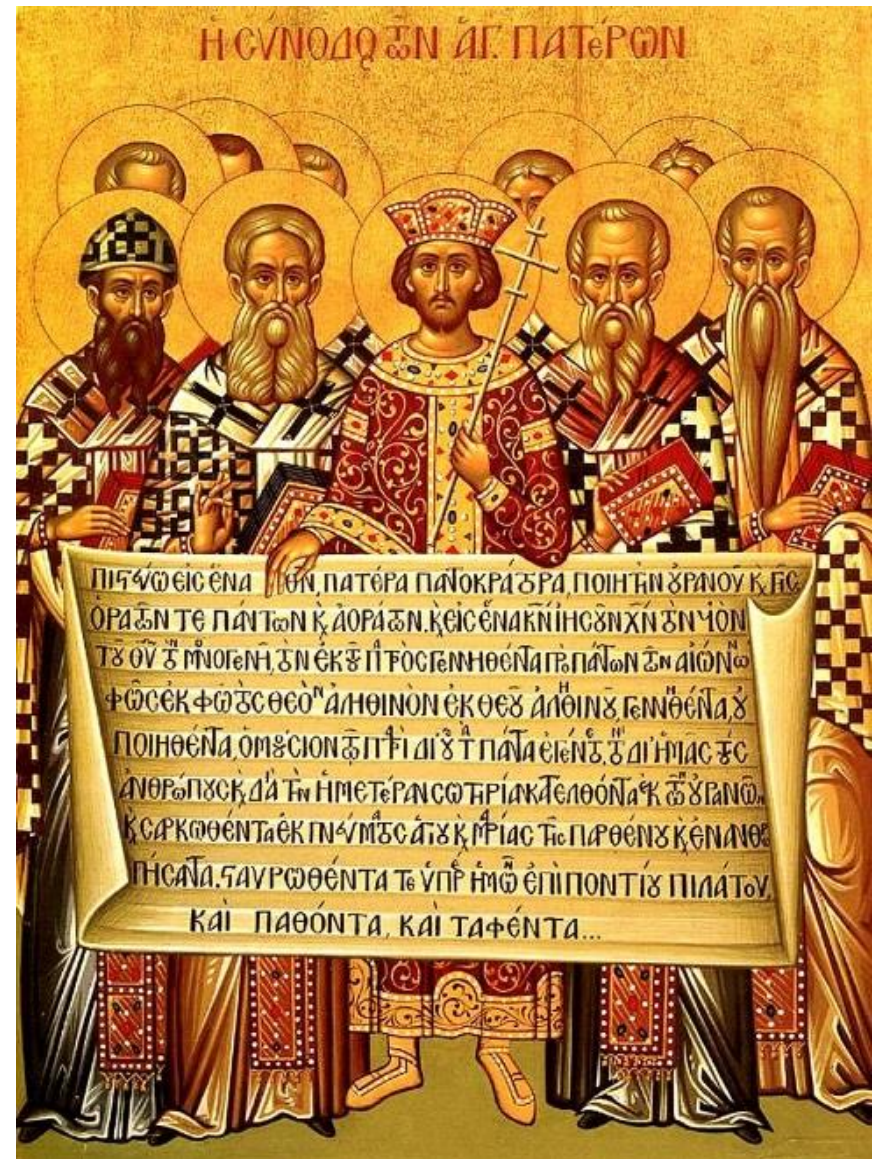
die om ons mensen en om onze redding is neergedaald en vlees is geworden, mens is geworden,

die geleden heeft en op de derde dag is opgestaan,

die is opgevaren ten hemel,

die zal wederkomen om te oordelen de levenden en de doden,

en in de Heilige Geest.

Geloofsbelijdenis van Nicea

Constantinopel I (381)

- Samengeroepen door keizer Theodosius met de bevestiging dat ook de **Heilige Geest** van hetzelfde wezen is als de Vader en de Zoon (basis triniteit).
- Orthodoxe leer in de **geloofsbelijdenis van Nicea-Constantinopel**

Ik geloof in **één God** de almachtige Vader
Schepper van hemel en aarde, van al wat zichtbaar en onzichtbaar is.

En in **één Heer**, Jezus Christus,
eniggeboren Zoon van God,
vóór alle tijden geboren uit de Vader.

God uit God, licht uit licht, ware God uit de ware God.
Geboren, niet geschapen, één in wezen met de Vader,
en door wie alles geschapen is.

Hij is voor ons, mensen, en omwille van ons heil uit de hemel neergedaald.
Hij heeft het vlees aangenomen door de heilige Geest uit de Maagd Maria
en is mens geworden.

Hij werd voor ons gekruisigd,
Hij heeft geleden onder Pontius Pilatus en is begraven
Hij is verrezen op de derde dag, volgens de Schriften.
Hij is opgevaren ten hemel: zit aan de rechterhand van de Vader.
Hij zal wederkomen in heerlijkheid om te oordelen levenden en doden
en aan zijn rijk komt geen einde.

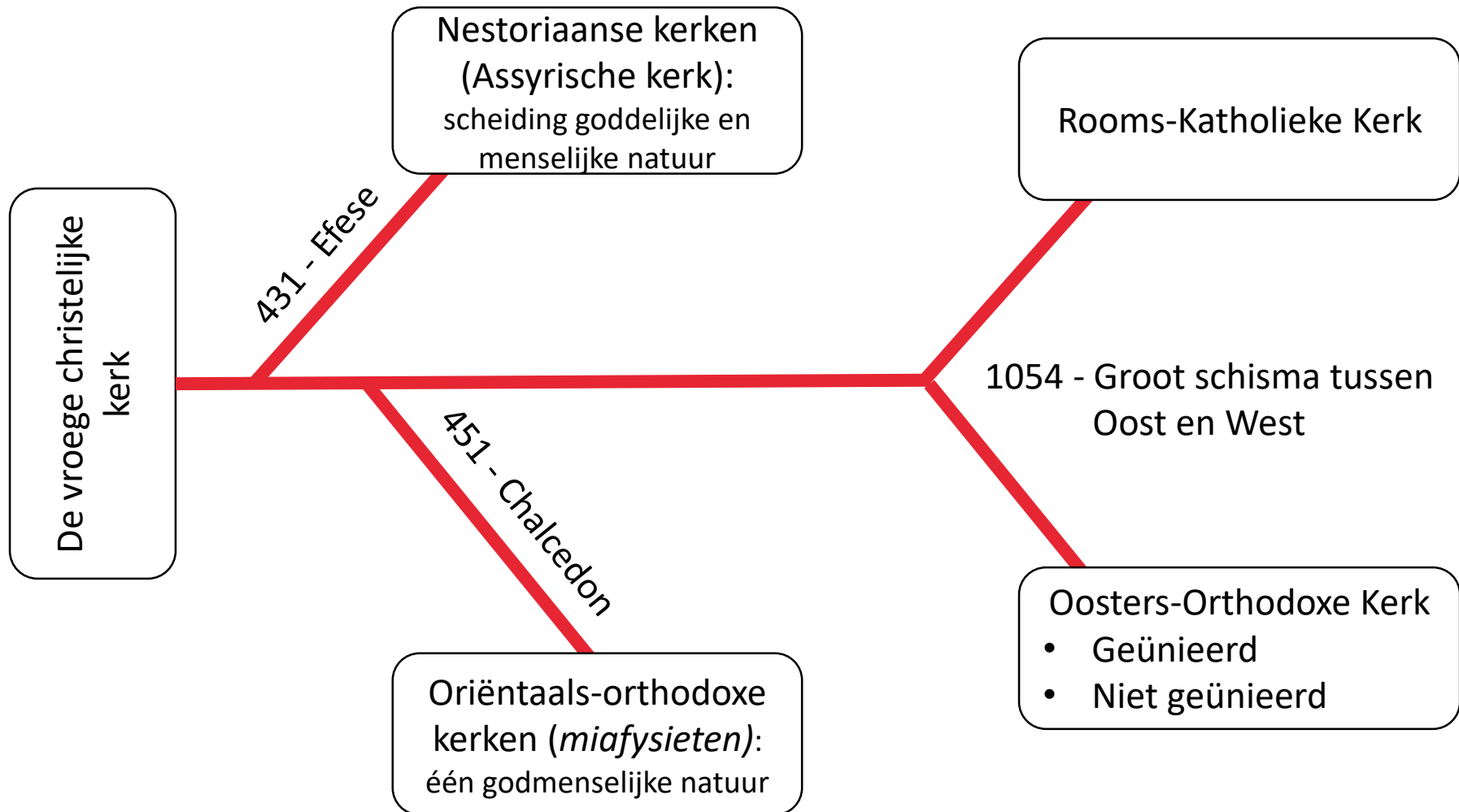
Ik geloof in **de Heilige Geest** die Heer is en het leven geeft
die voortkomt uit de Vader en de Zoon
die met de Vader en de Zoon tezamen wordt aanbeden en verheerlijkt;
die gesproken heeft door de profeten.

Ik geloof in de ene, heilige, katholieke en apostolische kerk.
Ik belijd één doopsel tot vergeving van de zonden.

Ik verwacht de opstanding van de doden
en het leven van het komend rijk.

Amen.

Samengevat: schisma's

5. Kerkvaders in Oost en West

De grote (mannelijke) theologen die met hun geschreven werken de christelijke leer mede vorm gaven en de basis legden voor de theologie

Oosterse (Griekse) Vaders

Westerse (Latijnse) Vaders

Griekse Vaders

Tweede eeuw:
Overgangperiode

De Apostolische
Vaders

De Apologeten

- Heidense critici
- De apologetische reactie
- Gnostiek en reacties

Derde eeuw:
**Overstijgen van
de verdedigende
houding**

De school van
Alexandrië:
allegorische
Bijbellezing

De scholen van
Caesarea en
Antiochië:
allegorische vs
letterlijke
Bijbellezing

Vierde en vijfde
eeuw:
**Staatskerk en
gouden eeuw**

De drie
Cappadocische
kerkvaders

- Basilius de Grote
- Gregorius van Nazianze
- Gregorius van Nyssa

Controversen
Concilies
Schisma's

Griekse Vaders

**Tweede eeuw:
Overgangperiode**

Apostolische vaders

- Figuren die nog rechtstreeks contact hebben gehad met de apostelen en/of door hen onderricht werden

Overgang tussen de openbaring en de vastgelegde traditie

- Toegankelijke en praktisch georiënteerde werken met een pastorale bedoeling
 - Eschatologische inslag
 - Joodse Messiasverwachting

Griekse Vaders

Tweede eeuw: Overgangperiode

Confrontatie

- Heidense filosofie (begrippen, modellen, schema's,...)
- Verdediging christelijke religie
- Reactie heidense intellectuelen (Fronto, Celsus): absurde van het christelijke geloof

Apologeten

- Verdediging in dialoogvorm
- Basis: menswording van Christus (deelhebben aan de Logos)
- Hoe? Heidense filosofische terminologie

Gnostiek

Griekse Vaders

Derde eeuw: voorbij
de verdediging

School van Alexandrië

- Oudste centrum voor theologie in de OH
- Griekse filosofie
- **Allegorische schriftverklaring:** geestelijke zin van de Schrift (code met mysteries)

Scholen van Caesarea en Antiochië

- *Caesarea*: Origenes – **allegorische** schriftverklaring
- *Antiochië*: Lucianus van Antiochië – **letterlijke en historische** Bijbellezing

Griekse Vaders

**Vierde en vijfde eeuw:
staatskerk en gouden eeuw**

Uniformiteit (geloof en structuur)

- Verenigde kerk en verenigd rijk

Controversen

- Conciliaire geloofsbelijdenissen en geloofsbepalingen

Christelijke literatuur

- Preken, encyclopedieën, geschiedenissen
- Triniteit en christologie
- Concilies en schisma's in Klein-Azië

Latijnse Vaders

Derde eeuw: **Begin van een Latijns christendom**

De eerste Latijnse vaders

Tertullianus,
Cyprianus,...

Vierde eeuw: **Gouden eeuw en vier doctores**

Vier doctores van de Latijnse kerk

- Ambrosius van Milaan
- Hiëronymus
- Augustinus van Hippo
- Gregorius de Grote

Vijfde en zesde eeuw: **val van Rome en einde patristisch tijdperk**

Overgangperiode

Basis
middeleeuwse
denken

Latijnse Vaders

**Derde eeuw: een
Latijns christendom**

Rond 200: aantal Latijnse teksten

Vanaf 3de eeuw: Ontwikkeling Latijns christendom in Afrika

- Tertullianus en eigen christelijke Latijnse taal
- Praktisch-pastoraal gerichte theologie
- Traditie verderzetten

Weinig literatuur uit Rome

Latijnse Vaders

**Vierde eeuw: de
gouden eeuw**

Vier doctores van de Latijnse kerk

- Ambrosius van Milaan
- Hiëronymus
- Augustinus van Hippo
- Gregorius de Grote

Start met Hilarius van Poitiers

- Introductie van de Griekse theologie in het Westen

Hiëronymus: brug tussen oost en west

- Nieuwe Latijnse vertaling van de Bijbel: Vulgaat

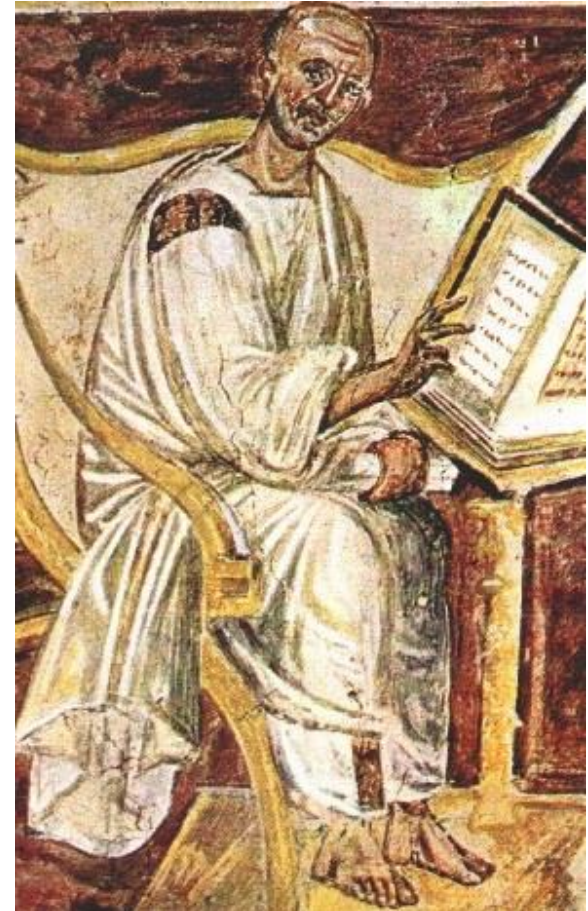
Ambrosius van Milaan

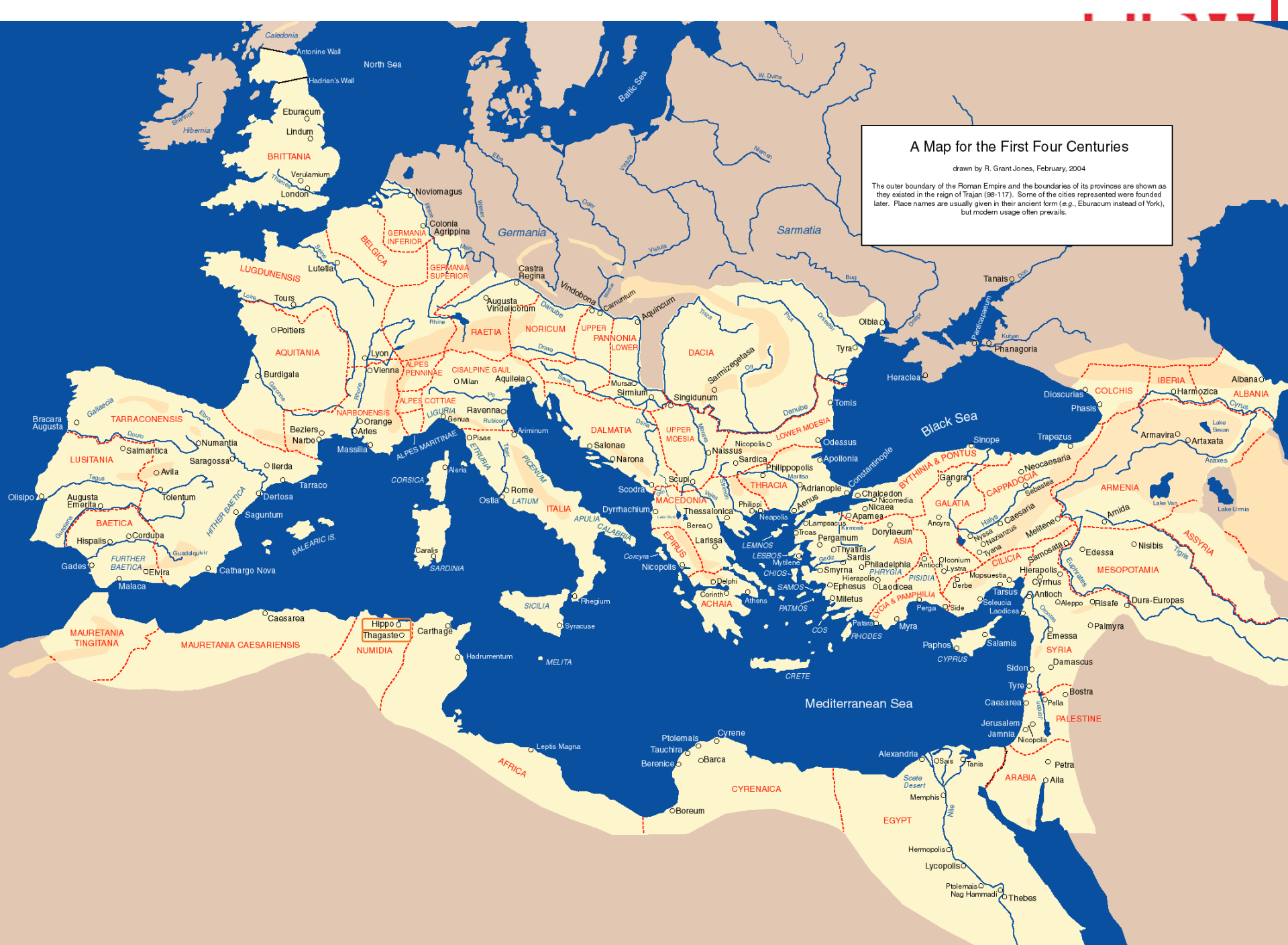
- Kerk / Staat
- Allegorische en moraliserende Bijbeluitleg

Augustinus van Hippo

Levensbeschrijving

- Basis: *Confessiones* of Belijdenissen
- Geboren op 13 november 354 in Thagaste (Noord-Afrika)
- Heidense vader **Patricius** en diepgelovige moeder **Monnica**
- Zoon **Adeodatus** (372-389) bij concubine
- Niet gedoopt (catechumeen)
- Leven in **zondigheid** vóór zijn bekering

A Map for the First Four Centuries

drawn by R. Grant Jones, February, 2004

The outer boundary of the Roman Empire and the boundaries of its provinces are shown as they existed in the reign of Trajan (98-117). Some of the cities represented were founded later. Place names are usually given in their ancient form (e.g., Eburacum instead of York), but modern usage often prevails.

Augustinus van Hippo

Zoektocht naar waarheid

- Lid van de **Manicheïsche sekte** vanaf 374
- Vermenging elementen christendom en oosterse godsdiensten: **tegenstelling** eeuwig goede en eeuwig kwade
 - Dualistische opvatting goed/kwaad
 - Zoektocht naar een op rede gefundeerde waarheid
 - Kritiek op het Oude Testament (Genesis)

Augustinus van Hippo

Rondreizen en bekering

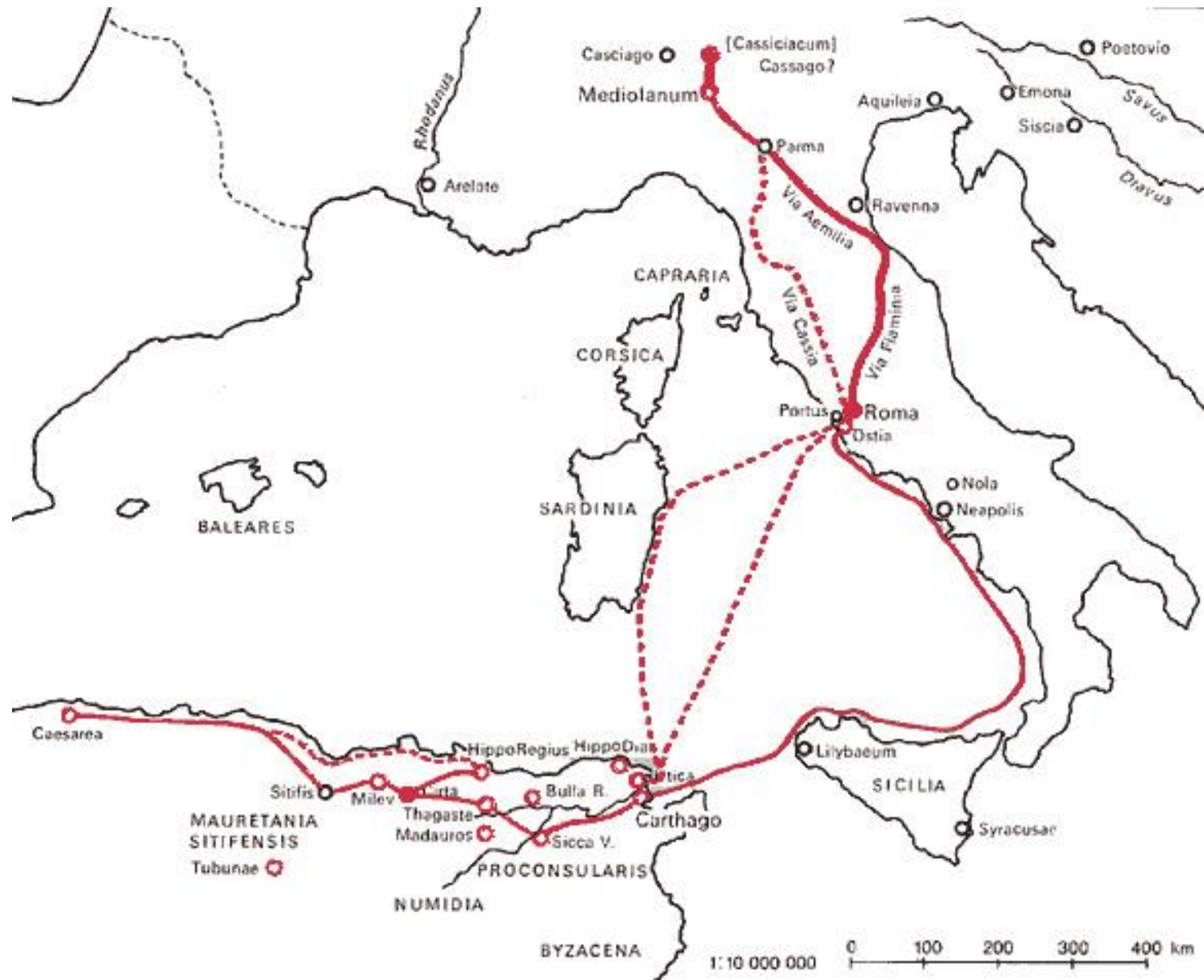
- Carthago, Thagaste en Rome (374-384)
- Milaan (384)
 - Retorica onderrichten
 - Ontmoeting **Ambrosius van Milaan** en ideeën neoplatoonse milieu
 - **Inzicht:** kennis veronderstelt geloof en geloven is je nek buigen voor het mysterie
 - Bekering in 386 en doopsel in 387

Augustinus van Hippo

Bekering (386) en doopsel (387)

- *Tolle, lege* (Rom 13,13-14)
 - Laten wij ons behoorlijk gedragen, als op klaarlichte dag, en ons onthouden van zwelgpertijen en drinkgelagen, van ontucht en losbandigheid, van twist en nijd. Bekleed u met de Heer Jezus Christus, en vertroetel uw lichaam niet; er mogen geen begeerten worden opgewekt.
- **Waarheid** zoeken en dienen (cf. Mani)

De reizen van Augustinus van Hippo

Augustinus van Hippo

Terugkeer naar Afrika (388)

- **Monastiek leven** en gemeenschap uitbouwen
- **Priesterwijding** in Hippo (391) tegen zijn zin
- Benoemd als opvolger van bisschop Valerius (395)
- **Bisschop** van Hippo in 396 tot zijn dood in 430
 - Moeilijke omstandigheden: separatisme, donatisme en pelagiaanse controverse

Augustinus van Hippo

Donatisme: zuivere kerk

- stroming in de vroege christelijke kerk van Noord-Afrika die o.a. leerde dat een priester die zwaar gezondigd heeft de sacramenten niet geldig toedient

Augustinus en einde van het donatisme

Het is niet aan ons om te oordelen over heiligheid en zonde (cf. Heer op de Laatste Dag).

De sacramenten werken objectief, los van de subjectieve gesteldheid van degene die ze toedient.

Augustinus van Hippo

Genadeleer

- Kan de mens van nature en uit kracht van zijn vrije wil de zaligheid bereiken?

Pelagiaanse controverse (412)

- Pelagius: de mens heeft geen hulp buiten zichzelf nodig had om met God in het reine zou komen
- 'Ik ben verantwoordelijk voor mijn heil en mijn daden'.

Pelagius en drie mogelijkheden bij de mens: een mens kan, wil en doet

- *Posse* (kunnen): gave
 - **God** oriënteert de mensen naar het goede en zij **beamen** (of niet)
- *Velle* (willen): behoort de mens toe
- *Facere* (doen): behoort de mens toe

Luther vs Erasmus
Calvijn vs tegenstanders
Jansenisten vs jezuïeten

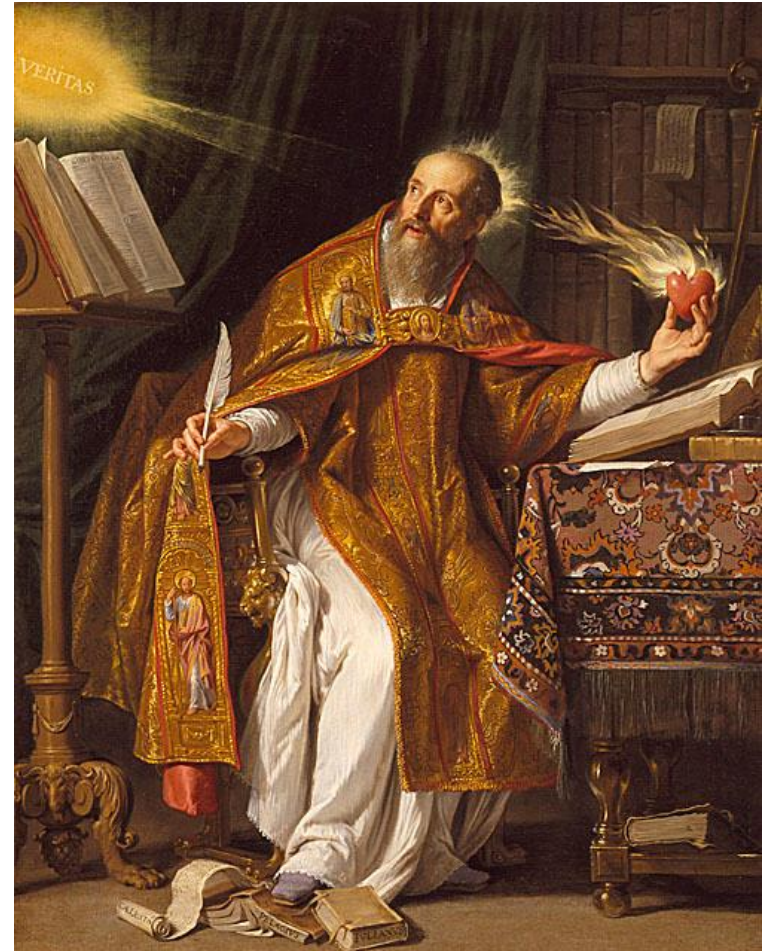
Augustinus

- De mens kan na de zondeval niet meer uit eigen vrije wil tot het goede geneigd zijn.
- Wij zijn in alles afhankelijk van **Gods genade**.

Augustinus van Hippo

Pastor en leraar

- **Bisschop** voor alle mensen met bijzondere aandacht voor de armen
- **Bisschop-monnik** met flexibele denkkraft
- **Leraar** met brandend hart
 - Liefde van en voor God
 - Bestrijder van dwalingen

Latijnse Vaders

**Vijfde en zesde
eeuw: brugfiguren
na de val van Rome**

Crisis

- Volksverhuizingen
- Ineenstorting West-Romeinse Rijk (476)

Paus Leo I de Grote

- Invloed en gezag pausdom (Chalcedon)

Paus Gregorius I de Grote

- ‘Modelpaus’: pastorale inzet
- Monastieke leven

Latijnse Vaders

**Vijfde en zesde
eeuw: brugfiguren
na de val van Rome**

Boethius

- Brug oost en west door vertaling theologische vaktermen
- Doorgeven antieke erfenis naar middeleeuwen

Vanaf de zesde eeuw

- *Testimonia*
- Augustinus en Gregorius de Grote als inspiratie

Zesde tot tiende eeuw

- *Florilegia* of bloemlezingen
- Behoud en overdracht antieke teksten

De Rooms-Katholieke Kerk in België in het kort

